

AYDINLIK İÇİNDE
DR. ŞEFİK HÜSNÜ

GÖKHAN ATILGAN

İÇİNDEKİLER

SUNU <i>Erden Akbulut</i>	9
DR. ŞEFİK HÜSNÜ'NÜN <i>AYDINLIK</i> YAZILARI ÜZERİNE	13
Yazar ve Eserin Konumu	14
Bağlam ve Önem	28
Mimari Yapı	39
Kaynaklar	41
Tezler	42
Toplumsal Sınıflar	43
Toplumsal Sınıflar ve Siyaset	55
Türkiye Devrimi	58
Sosyalizm	80
Kaynakça	84
TÜRKİYE'DE İÇTİMAÎ SINIFLAR	87
TÜRK MÜNEVVERLERİ	107

SUNU

1887 Selanik doğumlu Dr. Şefik Hüsnü, daha Paris'te öğrencilik yıllarında J. Jaurès çevresinin sosyalizmiyle tanıştı. Ülkeye dönüp Birinci Dünya Savaşı'nda askerî doktor olarak Çanakkale'de görev yaptıktan sonra Eylül 1919'da Almanya'dan gelen bir grup devrimciyle birlikte İstanbul'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'ni kurarak Genel Sekreterliğini üstlendi; partinin yayın organı *Kurtuluş*'un çıkışında yönlendirici oldu. İstanbul'un İtilâf devletlerinin yönetimine girmesinin ardından 1920 Mart-Nisan aylarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası içinde bir grup arkadaşıyla Komintern'le bağlantı kuran İstanbul Komünist Grubu'nu oluşturdu. Aralık 1920'de Fransız Komünist Partisi'nin Kuruluş Kongresi'ne Tours'da katıldı ve *l'Humanité* gazetesine Türkiye'de işçi sınıfı mücadelesini tanıtan makale yazdı. Komintern 3. Kongresi arifesinde, Haziran 1921'de ilk sayısı yayınlanan *Aydınlık* dergisinin Sadrettin Celal [Antel]

ve [Baytar] Ali Cevdet ile birlikte yayın doğrultusunu belirledi. Komintern 4. Kongresi'nde Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ni kurmak üzere oluşturulan Teşkilât Bürosu'nun Sekreterliğini yürüttü. Şubat 1925 TKP Akaretler Kongresi'nin baş örgütçüsü oldu.

İlk kitabını¹ da yıllar önce TÜSTAV Yayınları'na vermiş olan Gökhan Atılğan, bu çalışmada yaşamının ana hatlarını çizdiği Dr. Şefik Hüsnü'yü esas itibariyle *Aydınlık* dergisindeki yazıları bağlamında inceleyip analiz etti. Bu değerli analizi iktibas etmemize² izin veren Yordam Kitap'a ve onun genel yayın yönetmeni, TÜSTAV dostu Sevgili Hayri Erdoğan'a teşekkür ediyoruz.

TÜSTAV Akademi 2020 Seminerleri'nde de Dr. Şefik Hüsnü'yü sunan Atılğan, bu çalışmasına, Dr. Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* dergisinde yayınlanmış iki makalesini ekledi: "Türkiye'de İçtimaî Sınıflar" ve "Türk Münevverleri". Bu makalelerin transliterasyonunu yapan Şeyda Oğuz'a ve gözden geçiren Oktar Türel'e teşekkür ediyoruz.

-
- 1 Gökhan Atılğan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlıklar: Yön-Devrim Hareketi*, 3. baskı (İstanbul: Yordam Kitap).
 - 2 Çalışmanın daha önce yayınlandığı kaynak: Gökhan Atılğan, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin İlk Cizgileri: *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*", *Mühürler: Türkiye Sosyalist Hareketinden Eserler*, haz. Gökhan Atılğan (İstanbul: Yordam Kitap, 2019), 13-58.

“Türk Münevverleri” makalesinde Dr. Şefik Hüsnü mütefekkir [düşünür/filozof] ile münevver [aydın] ayırımı yaptıktan sonra, 1930’lu-1940’lı yıllarda da komünistlerin değişik vesilelerle değerlendirecekleri ulusal değer taşıyan münevverler olarak Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Ziya Gökalp’i ele alıyor. Komünist partilerinde “münevver”, daha doğrusu “amele-münevver” sorunu özellikle Komintern 5. Kongresi’nde kabul edilen “Bolşevikleşme” kararı ertesinde alabildiğine önem kazanmıştır. TKP içinde bu sorun, 1929 Muhalefet hareketinin doğuşundan sonra daha da yakıcı bir duruma gelmiş ve o günkü ifadeyle “amelesi ameleleşmemiş bir ülke”de münevverlerin parti içindeki yeri ve rolü, Rusya ve Almanya örneklerinden farklılığının altı çizilerek özellikle tartışılmıştır. Bir kesim “uvriyerist” denebilecek “münevver karşıtı” konumlar alırken, Dr. Şefik Hüsnü Türkiye’yi “amelesi ameleleşmemiş bir ülke” olarak kabul etmemiş ve yine işçi-aydın sorununa daha geniş bir perspektiften yaklaşmıştır.

Dünya komünist hareketinin genel kurmayı Komünist Enternasyonal’de Yürütme Kurulu, Kontrol Komisyonu, Batı Avrupa Bürosu üyelikleri gibi üst düzey sorumluluklar da üstlenmiş olan Dr. Şefik Hüsnü, Komintern’in kapatılmasından sonra, Türkiye’de çok partili yaşama geçilirken Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’nin kuruluşuna önderlik etmiş, 6 aylık

faaliyetin ardından TKP 1947 Davası'nda TKP yöneticisi olarak 5 yıl hapis cezasına çaptırılmıştır. 1950'de çıkarılan Af Yasası'yla özgürlüğüne kavuşmasından kısa süre sonra, 28 Şubat 1952'de yeniden tutuklanarak TKP 1953 Davası'nda yargılanmış ve 5 yıl 10 ay hapse ve 1 yıl 11 ay 10 gün Manisa'da sürgüne mahkûm edilmiştir. 20 Şubat 1957'de tahliye edilen Dr. Şefik Hüsnü, 7 Nisan 1959'da sürgünde yaşama gözlerini yummuştur.

Dr. Şefik Hüsnü, 1919'dan 1959'a kadar 40 yıl boyunca Türkiye komünist hareketinin politik-ideolojik önderliğini yürütmüş bir komünisttir. Ömrünün on yılı aşkın bölümünü cezaevinde, 13,5 yılını siyasal sürgünde geçirmiştir. Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşunun 100. yıl dönümünde TÜSTAV olarak mücadelesi ve anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

Erden Akbulut

Şubat 2020

Türkiye’de Sosyalist Düşüncenin İlk Çizgileri:

DR. ŞEFİK HÜSNÜ’NÜN
AYDINLIK YAZILARI
ÜZERİNE

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm, Şefik Hüsnü Deymer’in *Aydınlık* dergisinde yayımlanan yazılarının seçilmiş bir derlemesidir.³ Bu bakımdan, tasarlanmış ve orijinal bir kitap olduğu iddia edilemez. Lakin hep aynı ana temalar etrafında döndüğü için bir orijinal kitap vasfını kendiliğinden kazanır. Tarihin çok kritik bir evresinde şekillenen kitap, Türkiye’de Marksist düşüncenin ve sosyalist hareketin kurucu isimlerinden Şefik Hüsnü’nün gözlem, sapt-

3 Şefik Hüsnü’nün, *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm* adlı kitabında “Sunuş” olarak yayımlanan (İstanbul: Yordam Kitap, 2017, 13-64) bu makalemi önceden okuyarak eleştirileri ve önerileriyle çok değerli katkılar yapan Erden Akbulut’a, Prof. Dr. Cem Eroğul’a, Prof. Dr. Korkut Boratav’a ve Burak Sönmezer’e müteşekkirim. Yaptığım çözümlemelerin, getirdiğim yorumlarımın ve olası hatalarımın sorumluluğu bana aittir.

ma ve çözümlenmelerini içerir. Bu gözlem, saptama ve çözümlenmeler Türkiye devrimini toplumsal sınıfların mücadelesi ekseninde, Türkiye'yi içinde şekillendiği tarihsel dönemin ve bölgenin özellikleri içinde ve bunu da dünya kapitalizminin genel bağlamının geleceğe yönelik eğilimleri yönünde kavrar. Kitapta yer alan *gözlemlerde* dünyadan Türkiye'yi ve Türkiye'den dünyayı görebilmenin bakışımı açılarını, Türkiye toplumunu her yöresinden ve kesiminden insanları aracılığıyla tanımının sıradışı zenginliği ve düşünceye sürekli bir derinlik kazandıran ender bir aklın açılımları hissedilir. Yazılarda yer alan çözümlenmelerde maddeci tarih görüşü ve diyalektik yöntem ince ince çalıştırılır. Kitaptaki politik *saptamalarda* kendini gösteren hayret, şaşkınlık ve üzüntüler ise siyasal mücadeleyi kavrayış biçimindeki zaafı ele verir.

Yazar ve Eserin Konumu

Asıl ve tam adıyla Mehmet Şefik Hüsnü Deymer, bazı belgelere göre 1887'de, bazı belgelere göre ise 1890'da Selanik'te doğdu. 7 Nisan 1959'da sürgünde bulunduğu Manisa'da öldü.⁴ Babası Makedonya kökenli toprak sahibi bir aileden Hüsnü Paşa'ydı. Paşa,

4 Şefik Hüsnü hakkındaki tüm bilgiler şu kaynaktan edinilmiştir: Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşamı, Vazife Yazıları* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010).

hukuk öğrenimi görmüş, avukatlık yapmış, yanı sıra da ailesinden gelme toprakları yönetmiş ve büyütüştü.

Şefik Hüsnü, ilk ve orta öğrenimini Makedonya'da yatılı olarak ve Fransızca diliyle okudu. 1905'te 'pekiyi' dereceyle bakalorya aldı. Aynı yıl Emile Zola'nın romanlarının çoğunu okudu. Bu romanlar, onun dikkatlerini toplumsal sorunlara ve kitle hareketlerine yöneltti. Yine aynı yıl Rusya'da meydana gelen devrimin yarattığı sonuçlar ve yankılar, kendi deyimiyle "muhayyilesini tepetaklak etti". Kitlelerin ve devrimlerin gücü, kişilerin iktidarını ve müesses nizamları sarsıyordu.

Babası Mekteb-i Mülkiye'de okumasını istiyordu. Kendisi ise tabip olma hevesindeydi. Babasının iradesine boyun eğmek yerine yüreğinin sesine uydu ve tıp öğrenimi görmek için gizlice Paris'e kaçtı (1905). Bu tercihin, dönemin eğilimleri düşünülüğünde tesadüf sayılamayacağını varsayabiliriz. O zamanların ihtilalcileri meslek olarak tabipliği seçerlerdi; zira böylelikle birer 'içtimai tabip' olacaklarına da inanırlar, kendilerini toplumsal bedenin yaralarına ve devleti acze düşüren hastalıklara deva bulmakla vazifeli kıralardı.⁵ Paris'e gidişinin bedelini, babasının maddi desteğinden mahrum kalarak ödedi. Yükseköğrenim hayatı bu nedenle maddeten sıkıntılı geçti. Paris Üniversitesi'nden önce-

5 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* (İstanbul: İletişim, 1999), 18.

likle fizik, kimya, biyoloji sertifikası aldı, sonra da Paris Tıp Fakültesi'ne kabul edildi. 1912'de tıp fakültesini 'pekiyi' dereceyle bitirdi. (Öğrenim dönemindeki bütün derecelerinin 'pekiyi' olmasına dikkat edelim.)

Türkiye'ye döndüğünde ülke Balkan Harbinin arifesindeydi. 1912'de askere alındı. Selanik'te Hilal-i Ahmer'in bir hastanesinde gönüllü tabip olarak çalıştı. Türkiye mağlup olunca İstanbul'a döndü ve mesleğini icra edebilmek için tâbi tutulduğu sınavı başarıyla verdi. İstanbul Tıp Fakültesi öğretim kadrosuna girmek üzereyken 1914'te Birinci Dünya Savaşı patladı. Tabip olarak yeniden askere alındı. Tüm savaş boyunca Çanakkale'deki askerî hastanede ve siperlerde görev yaptı. Neredeyse altı yıl boyunca askerî tabip olarak çalışmasının Şefik Hüsnü'ye büyük bir toplumsal tecrübe ve gözlem potansiyeli kazandırdığını düşünebiliriz. Zira askerde yurdun her bölgesinden ve her kesiminden halk çocukları çarpıştır. Tabipler bu insanların her biriyle konuşabilir, her birinin hikâyesini, hissiyatını, durumunu, kökenini öğrenebilir. Bu da insanın kendi memleketi ve memleketinin insanları hakkında normal şartlarda öğrenemeyeceği kadar bilgi ve anlatıyı biriktirmesini ve bunları bir toplumsal gözlem potansiyeli olarak birleştirmesini mümkün kılabilir. Şefik Hüsnü'nün yazılarındaki izler, özellikle emekçi sınıflar hakkındaki tahlil ve tespitleri, bu varsayımı destekler.

Şefik Hüsnü, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce 1914 yılında evlendi. Eşi, Paris yıllarında tanıştığı ve tutkuyla âşık olduğu Leokadya adlı bir Polonyalıydı. Kızları Meryem, Şefik Hüsnü askerdeyken 1915'te doğdu. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanınca sivil hayata dönen Şefik Hüsnü, İstanbul'da özel bir muayenehane açtı. 1920'de İstanbul Şehremaneti kendisini büyük bir hastanenin iç hastalıkları bölümünü yönetmeye davet etti. Ancak bu görevine daha bir yıl bile geçmeden son verildi. Çünkü gitgide yoğunlaşan komünist faaliyeti kamuoyunun dikkatini üzerine çekmeye başlamıştı. Hastanedeki görevine son verildikten sonra kendi hesabına hekimlik yapmayı sürdürdü. Şefik Hüsnü'nün ikameti ve muayenehanesi İstanbul'un Şişli bölgesindeydi. Bu bölgede mukim olmanın ona Türkiye'nin yüksek sınıflarını, burjuvalarını yakından tanıma ve gözlemlene imkânı yarattığını düşünebiliriz. Ne de olsa yüzyıl başlarında Türkiye'nin yeni zenginleri ve İstanbullu burjuvalar bu muhitte otururlardı.⁶

Şefik Hüsnü'nün sosyalist fikirlerle tanışması Paris'te, Birleşik Sosyalist Parti'nin yayınlarını takip ederek, Jean Jaurès'in, Francis de Pressensé'nin ve Marcel Sembat'ın hatiplik ettiği mitinglere katılarak oldu. Okuduğu ilk ciddi siyasi eser, tutkulu bir hayranı oldu-

6 Orhan Pamuk, *İstanbul: Hatıralar ve Şehir* (İstanbul: YKY, 2015), 64.

ğu Jaurès'in editörlüğünü yaptığı *Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi*'ydi. O sıralarda ülkesindeki gelişmeleri takip ediyor, *l'Humanité* yazı işlerine 1908 Devrimi ile ilgili haber ve yazılar için katkı veriyordu. 1909-1910 döneminde, yani üniversite öğrencisiyken Fransa'daki sol eğilimli gazetelerde yazılar yazmaya başladı. Gelgelelim, doğrudan doğruya Marx'ın eserlerini okumaya girişmesi üniversiteden mezun olduktan sonra (1912), Marksist kuram üzerine yoğunlaşması ise Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra (1918) olacaktı.

Almanya'da Spartakist Devrime katılmış birkaç işçi ve aydınla birlikte 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı (TİÇSF) kurdu ve genel sekreteri oldu. Bu parti, 1920'de illegaliteye geçmek zorunda kaldı. 20 Eylül 1919'da Türkçe ilk Marksist yayın olan ve ilk sayısı Almanya'da yayımlanan aylık *Kurtuluş* dergisinin çıkarılmasına öncülük etti.⁷ *Kurtuluş*'un yayımı işgal güçlerince yasaklandı. Mayıs 1920'de TİÇSF içinde Üçüncü Enternasyonal Grubu'nu (İstanbul Komünist Grubu) oluşturdu. Bu grup, Moskova'ya bir delegasyon göndererek Üçüncü Enternasyonal (Komintern) ile ilişkiye geçti. Komintern'in 4. Kongresi'nin 1922 sonlarında aldığı karar uyarınca Türkiye Birleşik

7 1 Mayıs 1919'da Berlin'de yayımlanmaya başlayan ve Şubat 1920'deki beşinci sayısıyla yayın hayatı sonlanan *Kurtuluş* için bkz. Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş* (İstanbul: TÜSTAV, 2007).

Komünist Fırkası'nı kurmak üzere oluşturulan Teşkilat Bürosu'nun Genel Sekreterliğini üstlendi. Şubat 1925'te İstanbul'da yapılan kongreyle Ankara'daki Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve İstanbul'da ağırlıklı olarak Rum işçi ve komünistlerinin örgütü Beynelmillel İşçiler İttihadı ile birleşerek Türkiye Komünist Fırkası'nı kurdu. Fırka'nın Genel Sekreteri seçildi.

Haziran 1921-Şubat 1925 arasında "Partimizin ideoloğu" olarak nitelediği Sadreddin Celâl (Antel) ile legal Marksist yayın organı *Aydınlık* dergisini çıkardı. 1923'te legal siyasi gazete *Vazife*'yi, o kapatılınca da 1925'te haftalık komünist işçi organı *Orak-Çekiç*'i yayımladı. 1922'de *Komünist Partisi Manifestosu*'nu, 1927-1929 arasında da *Kapital*'in ikinci cildini Türkçeye çevirdi. Manifesto çevirisi *Aydınlık*'ta tefrika edildi. *Kapital* çevirisi ise yayımlanmadı.

17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresinde işçi komisyonunda yer aldı. 1 Mayıs 1923'te devrimci bildiri dağıtmak ve işçi gösterisi düzenlemek suçlamasıyla birkaç hafta hapis yattı. 1 Mayıs 1925'ten hemen önce broşür çıkarma, komünizm propagandası ve komünist parti kurma sebepleriyle Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından gıyabında 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Lakin tutuklamalar başlamadan birkaç gün önce yurtdışına çıkmıştı.

1924 yılında gerçekleştirilen Komintern 5. Kongresi'nde Kontrol Komisyonuna seçildi. 1926'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) üyesi oldu ve üyeliği 1954 yılına kadar sürdü. Ağustos 1927'de yeniden Türkiye'ye dönerek TKP içinde İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu gibi isimlerle birlikte paralel bir yapı oluşturdu. 1926 Viyana Konferansı'nda oluşan Merkez Komitesini dağıtıp TKP'yi yeniden etken hale getirmek için bildiri çıkarmak da dahil bir dizi etkinlik içine girdi. Eylül 1927'de TKP'ye yönelik tevkifatın Vedat Nedim Tör'e ulaşması ve onun da bildiklerini polise anlatması sonucunda Şefik Hüsnü ve Merkez Komite üyelerini içine alan büyük bir tutuklama yapılarak 1928 TKP Davası açıldı. Bu davada aldığı 4-6 ay hapis cezası bir yıl olarak değerlendirilen 1925'teki cezasıyla birleştirilince bir buçuk yıl hapisle cezalandırıldı. TKP'nin faaliyetlerini İstanbul'da hapishaneden yönlendirmeyi sürdürdüğü gerekçesiyle Yozgat Cezaevi'ne yollandı. Nisan 1929'da tahliye edildikten sonra yeniden Moskova'ya gitti. Komintern'in 6. Kongresi'nde (1928) gıyabında Yürütme Kurulu üyeliğine seçildi.

1930-1933 döneminde TKP'nin teorik yayın organı olan *İnkılâp Yolu*'nu yurtdışında çıkardı. 1925-1930 arasında Komünist Enternasyonal dergisinde bir dizi makale yayımladı. 1931'de Anti-Emperyalist Liga'nın yayın organı olan *The Anti-Imperialist* dergisinin kuru-

luşuna katıldı ve bu dergide uzun yazıları yayımlandı. Anti-Emperyalist Liga'nın haber bülteni de onun denetimi ve katkılarıyla çıktı. Mart 1933'te Almanya'da Reichstag yangınıyla ve Dimitrov'la ilişkili olduğu iddiasıyla tutuklandı. Hakkındaki iddiaları reddetti. Aynı yılın temmuz ayı sonlarında serbest bırakıldı. Moskova'ya döndü ve 1937'ye kadar burada kaldı.

Şefik Hüsnü 1933'te Almanya'da tutuklanırken Türkiye'de de TKP'ye yönelik operasyonların ve tutuklamaların ardı arkası kesilmiyordu. Defterdar Konferansı olarak da bilinen TKP İkinci Konferansı'nın (1932) ardından başlayan tutuklamalarda Komintern görevlisi Greta Wilda da yakalandı. Komintern Yürütme Kurulu, bu tutuklamalarla ilgili olarak Şefik Hüsnü'ye "gizliliğe daha çok uyması gerektiği"ni tembihledi. Şefik Hüsnü, 1932'de TKP'nin desantralize edilmesi için Komünist Enternasyonal'e başvurmuştu. 29 Ekim 1933'te Cumhuriyetin 10. yıldönümünde çıkartılan afa TKP'nin ülkedeki yöneticilerinin özgürlüğüne kavuşması üzerine TKP'nin yeniden canlandırılması için girişimlerde bulundu ve TKP MK'nin genişletilmiş dış büro toplantısını düzenledi (1934). Bu toplantıda TKP Merkez Komitesi Sekreterliği'ne Reşat Fuat Baraner ve İsmail Bilen [Marat] seçildi ve Şefik Hüsnü de partinin Komintern nezdindeki temsilcisi oldu; ayrıca KUTV'da Türkiye'den gelen öğrencilere öğretmenlik

yaptı. Komintern'in 1935'teki yedinci kongresine Zeki Başımar ile birlikte temsilci sıfatıyla katıldı ve Kontrol Komisyonu üyeliğine seçildi.

1937'de TKP hakkında tekrardan desantralizasyon kararı alındı ve Şefik Hüsnü ile Reşat Fuat'tan Türkiye'ye dönmeleri istendi. Bu istemin ardında kendisine Komintern yöneticileri tarafından yöneltilen ağır eleştirilerin bulunduğu anlaşılıyordu. Mesela, 15 Nisan 1937 tarihli bir Komintern 'çok gizli rapor'unda Şefik Hüsnü'den şu şekilde söz ediliyordu:

... işinde çok ağır biridir, en basit teşkilatçı yeteneğinden ve yığın çalışması alışkanlığından yoksundur, şöhret düşkünüdür, liberaldir, sekterdir ve geçmişte parti yönetiminde tekel iddialarında bulunmuş, böylece aktifleri kendinden uzaklaştırmıştır. ... bütün bu nitelikleri partiyi son derece fena etkilemiş ve parti içindeki zorlukları katmerlendirmiştir. Kuşkusuz ki onun müsamahakârlığı sayesinde fraksiyoncular ve doğrudan polis ajanları uzun yıllar boyunca TKP'yi devamlı çökertmiştir.⁸

Şefik Hüsnü 1 Kasım 1939'da Türkiye'ye döndü. Kızı Meryem'in de Türkiye'ye gelebilmesi için yaptığı girişimler sonuç vermedi. Meryem, Polonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenilgisinden sonra 1 Ağustos 1944'te başlayıp ekime kadar süren Varşova ayaklanma-

8 Akbulut, *Deymer*, 64.

sında Alman işgaline karşı savaşırken öldürülen binlerce Polonyalı direnişçiden birisi oldu.⁹ Nisan 1940'ta Sağlık Bakanlığı'ndan ruhsat alıp Şişli'de muayenehane açarak tekrar hekimliğe başladı. 31 Ocak 1941'de Sivas'ta askere alındı. Ancak ağır mide rahatsızlığı nedeniyle Eylül 1941'de terhis edildi. Artık, desantralize edilmiş TKP içinde herhangi bir yönetici görevi yoktu. Hatta, Nisan 1941'de kendisi hakkında düzenlenmiş bir bilgi notunda “partiyle bağlantıdan ısrarla kaçındığı” belirtiliyordu. 1943 Baharından itibaren Mihri Belli aracılığıyla TKP ile yeniden bağlar kurdu ve *TKP Platform Taslağı*'ni kaleme aldı.¹⁰ Komintern'in kapatılması kararının ardından, 1943'te yeniden başlayan TKP faaliyetleri nedeniyle 1944'teki tutuklamalar çerçevesinde 71 sanıklı TKP Davası 3 Mart 1945'e kadar sürdü. Ayrıca başında Mihri Belli'nin bulunduğu 29 sanıklı İlerici Gençler Davası da 25 Şubat 1946'da tamamlandı.

Şefik Hüsni, Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle sınıf esasına dayalı örgüt kurma yasağının kalkmasının ardından Türkiye Sos-

9 Rasih Nuri İleri, “Doktor Şefik Hüsni Değimer”, Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsni Deymer: Yaşamı, Vazife Yazıları* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010), 116.

10 Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım* (İstanbul: Doğan, 2000), 235. Mihri Belli, Taslak hakkında “Yazarın ülke ve dünya sorunlarını derinlemesine kavrayış yeteneğinin kanıtıydı” değerlendirmesini yapıyor.

yalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni (TSEKP) kurdu. Hızlı ve geniş bir örgütlenme potansiyeli sergileyen parti, 16 Aralık 1946'da kapatıldı. Partinin üye ve yöneticileri hakkında 1947 TKP Davası açıldı. 1948'de tamamlanan davada Şefik Hüsnü beş sene hapse mahkûm edildi. Cezasını Aydın Cezaevinde çekerken 15 Temmuz 1950'de Demokrat Parti (DP) iktidarı tarafından çıkarılan af kanunundan yararlanarak dışarı çıktı. Ancak bu sefer de Ekim 1951'de başlatılan TKP operasyonu çerçevesinde Şubat 1952'de tutuklandı. Tam beş sene sonra 1957'de tahliye edildi. 1958 sonbaharında sürgün cezasını çekmek üzere Manisa'ya gönderildi. 7 Nisan 1959'da hayata veda etti.

Şefik Hüsnü'nün öyküsü, Türkiye'de Marksist düşüncenin ve sosyalist hareketin öncü isimlerinden birisinin öyküsüydü. Yurtdışında öğrenim gören, uzun savaşlarda tabip olarak görev yaparak halkla hemdert olan, yıllarca hapis yatan, sürgün cezası çeken, Türkiye komünist hareketini kuran ve onu dünya komünist hareketiyle ilişkilendiren, Türkiye'nin Marksist bakış açısıyla ilk tahlillerini yapan, sosyalist programlarını yazan, zekâsı, Marksist kurama hâkimiyeti ve gözlem yeteneğiyle öne çıkan, buna karşılık siyasal mücadelede öngörülleri, adımları ve kararlarında aynı feraseti gösterebildiği hayli tartışmalı olan bir devrimcinin öyküsü...

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* dergisinde yayımlanan yazılarından seçilmiş bir derleme olduğu belirtilmişti. *Aydınlık*'ın ilk sayısı Haziran 1921'de çıktı. Dergi, 1 Aralık 1921'de çıkan 6. sayısından itibaren İngiliz işgal sansürü tarafından yasaklandı. 7. sayısını yaklaşık sekiz ay sonra 20 Temmuz 1922'de çıkarabildi. "Fevkalade Gençlik Nüshası" başlığıyla yayımlanan 31. ve son sayısı ise Şubat 1925 tarihini taşıyordu. Şefik Hüsnü'nün kendi verdiği bilgiye göre derginin önceleri bin olan baskı adedi son sayılarında iki bine çıkmıştı.¹¹ Şefik Hüsnü bu son ve özel sayı haricinde bütün sayılarda en az bir yazı yazdı.

Aydınlık, TİÇSF'nin legal yayın organı görünümündeydi.¹² Derginin 'mesul müdür'ü Sadreddin Celâl'di. Lakin dergiye damgasını vuran sürükleyici isim Şefik Hüsnü'ydü. Derginin yazarları arasında; Sadreddin Celâl (Antel), Leman Sadreddin, Refik Nevzad, Nâzım Hikmet, Yaşar Nezihe (Bükülmez), Şevket Süreyya (Aydemir), Vedat Nedim (Tör), Kerim Sadi, Burhan Asaf (Belge) gibi isimler vardı. Bu yazar kadrosuna ba-

11 Şefik Hüsnü, "Türkiye'de Komünist Hareket", *Komintern Belgelerinde Türkiye-5, Şefik Hüsnü, Yazı ve Konuşmalar* (İstanbul: Kaynak,1995), 62-67, 62.

12 Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, 1. Cilt* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2012), 67-68.

kınca, sonradan *Kadro* dergisini çıkaracak ekibin önemli bir kısmının ilk yazarlık deneyimlerini *Aydınlık*'ta kazandıklarını görmek mümkün olabiliyor.¹³ Hatta, *Aydınlık*'ın TKP içindeki 'büyük kırılma'nın rahmi olduğunu söylemek bile mümkün.

Aydınlık, Milli Mücadele yıllarından Takrir-i Sükûn'a uzanan evrede İstanbul'da sol yayıncılığın omurgasını oluşturmasının yanı sıra (THİF yayın organı *Yeni Hayat* daha kısa süreli olarak Ankara'da aynı işlevi görmüştü) dönemin entelektüel yayınları içinde belirli bir düşünsel derinliği olan ender dergilerden biriydi. Bununla beraber belki de en önemli özelliği, "Türkiye'de Marksizmin bilimsel temellerini atan dergi" olmasıydı.¹⁴ Bu açıdan bakıldığında Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* yazıları Türkiye'de Marksist düşüncenin ilk yetkin, özgün kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Aydınlık, sadece dergi yayıncılığı yapmamış, on üç tane de broşür yayımlamıştı. Bu broşürlerin yazarları ve çevirmenleri arasında Şefik Hüsnü, Ali Cevdet, Sad-

13 Hatırlanacağı üzere, Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge ve Vedat NedimTör; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin ve Mehmet Şevki Yazman ile birlikte Ocak 1932-Aralık 1934 arasında 36 sayı yayımlanacak *Kadro* dergisini çıkarmışlardı. *Kadro* hakkında bkz. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2003).

14 Zafer Toprak, "Aydınlık Dergisi [1921-1925], Marksizm ve Femenizm", *Müteferrika*, 50 (2016): 3-50.

reddin Celâl, Ethem Nejad, Ahmet Cevat ve Şevket Süreyya bulunuyordu. Eserleri tercüme edilen yazarlar ise şunlardı: Marx, Engels, Buharin, Preobrajenski, Ö. Varga, Zinoviyeve, Kamanev, P. Paskal.¹⁵ *Aydınlık*, bu broşürlerin birinde kendisini “Türkiye’de, milli ve beynelmilele işçi hareketlerini ilmî bir surette tetkik eden ve Marksizm esaslarını izah eden *Aydınlık* mecmuası” olarak tanımlanıştı.¹⁶ Dergi ve broşürleriyle bir bütün olarak düşündüğümüzde ona Kerim Sadi gibi “Aydınlık Külliyyatı” demek uygun görünüyor.

Şefik Hüsnü’nün Marksist kuramdan beslenen kalemi, *Aydınlık*’ta ana renklerini toplumsal sınıflar üzerinden karmak suretiyle yepyeni bir Türkiye manzarası çiziyordu. Bu manzara Türkiye’yi toplumsal sınıflar perspektifiyle çözümlenmeye; Kemalist Devrimin kökenlerini, halihazırdaki adımlarını ve bu adımların gelecekte nereye doğru evrilebileceğini öngörmeye; sosyalizmin Türkiye devriminin yürüngesi olmasının tarihsel ve mekânsal olasılıklarını saptamaya odaklanmıştı. Eser, Türkiye’de kendini önceleyen güçlü bir birikime ya da mirasa yaslanmıyordu; ne var ki kendinden sonra gelen Marksist yazını önemli ölçüde etkilemişti. *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*’de or-

15 Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu), *Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı* (İstanbul: İletişim, 1994), 586-587.

16 A.g.e., 587.

taya konulan tezler ve bu tezlere kaynaklık eden çözümlenmeler ya sahiplenici bir yaklaşımla devralındı ve korundu ya da retçi bir yaklaşımla eleştirilip dışlandı. Beri yandan özellikle 1980'li yıllardan sonra kendi tarihinin yeni bir evresinde seyretmeye başlayan sosyalist sol, Türkiye'de Marksist düşüncenin bu ilk özgün kaynaklarından biriyle ne olumlu ne de olumsuz bir ilişki kurdu; âdeta tarih ile bugün, geçmiş ile şimdi arasındaki bağlantı koptu. Böylelikle Şefik Hüsnü ve eseri önemli ölçüde tarihe karıştı. Buradaki anlamıyla tarihe karışmak, tarihin içinde erimek ve şimdiki zamanla ilişkisi büyük ölçüde kesilmek anlamındadır. Buna karşılık tarihsel değeri olan her şey gibi, Şefik Hüsnü'nün ilk yazılarının da yitip gitmesi mümkün değildir. Bu yazılar, Türkiye sosyalist hareketi ve Marksist düşünce tarafından kendi doğum izleri olarak taşınacaktır.